

СЕКЦІЯ 1 СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3:63

Богадьорова Л.М.,
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-економічної географії
Херсонський державний університет

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто соціально-економічні аспекти розвитку та функціонування сільського господарства України. Проаналізовано сучасний стан та перспективи розвитку різноукладних типів господарств у сільськогосподарському виробництві. Виявлені позитивні тенденції розвитку у галузях сільського господарства.

Ключові слова: сільське господарство, фермерські господарства, господарства населення, сільськогосподарські підприємства, рослинництво, тваринництво.

В статье рассмотрены социально-экономические аспекты развития и функционирования сельского хозяйства Украины. Проанализировано современное состояние разноукладных типов хозяйств в сельскохозяйственном производстве. Определены современные положительные тенденции развития в отраслях сельского хозяйства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, фермерские хозяйства, хозяйства населения, сельскохозяйственные предприятия, растениеводство, животноводство.

Bohadorova L.M. CURRENT DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION OF UKRAINE: PROBLEMS, TENDENCIES AND PERSPECTIVES

The socio-economic aspects of the development and functioning of agriculture in Ukraine was investigated in the article. The modern condition of different types of farms in agricultural production is analyzed. The modern positive tendencies of development in the branches of agriculture are determined.

Key words: agriculture, farms, households, agricultural enterprises, plant growing, animal breeding.

Постановка проблеми. Сільське господарство є одним із вагомих секторів економіки України і має реальний потенціал забезпечити провідне положення у виробництві і переробленні сільськогосподарської продукції.

Провідне місце у структурі природно-ресурсного потенціалу України належить земельним ресурсам, які є найважливіші у сільськогосподарському виробництві, оскільки впливають на розміщення та виробництво сільського господарства.

Дослідженню соціально-економічних аспектів розвитку різноукладних типів господарств приділяється значна увага з боку економістів-аграрників, в їх працях аналізуються економічні інтереси селян та їх прояви, розвиток,

як малих форм підприємницької діяльності, обґрунтовується організаційно-економічний механізм їх функціонування. Разом з тим, розвиток малих форм господарювання є певною мірою детермінованим територіально або географічно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок науковців у дослідженні сучасного розвитку аграрної сфери зазначений у роботах Г.В. Балабанова, О.А. Богуцького, П.П. Борщевського, В.С. Дієсперова, М.Г. Ігнатенка, З.І. Калугіної, О.О. Комліченко, Л.О. Мармуль, В.П. Нагірної, О.М. Онищенко, М.Д. Пістуня, А.М. Ракітнікова, В.П. Руденка, Л.Г. Руденка, П.Т. Саблука, В.Ф. Семенова, О.Г. Топчієва, П.Г. Шищенка, О.М. Шпичака

та ін. Проте результати опрацювання наявного наукового доробку показують, що на сьогодні залишається багато не вирішених питань щодо перспектив розвитку основних товаровиробників сільськогосподарської продукції.

Сучасні дослідження реформування аграрного виробництва держави охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних з чинниками, що впливають на розвиток агропромислового виробництва, оцінкою передумов розвитку та пошуком пріоритетів подальшого ефективного економічного зростання. У сільському господарстві за період реформування аграрного сектору, відбулися ряд структурних змін, які пов'язані зі зміною форми власності та утворенням нових сільськогосподарських типів господарств і всіма вихідними з цього положеннями, що у свою чергу є важливим у підвищенні конкурентоспроможності аграрної сфери, зокрема сільського господарства (вдосконалення структури, спеціалізації та територіальної організації сільськогосподарського виробництва).

Традиційну регіональну спеціалізацію не можна вважати завершеною, оскільки розміщення сільськогосподарського виробництва має узгоджуватись, насамперед із конкурентними перевагами територіальної структури, а також з кон'юнктурою аграрного ринку [3].

У процесі здійснення реформ агропромислового комплексу, зменшилась питома вага виробництва продукції сільського господарства в суспільному секторі, та суттєво збільшилась в приватному (тваринництво майже повністю перейшло до приватного сектору), основна маса продукції приватного сектора – це господарства населення та фермерські господарства.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз соціально-економічних аспектів розвитку та функціонування сільського господарства України, а також сучасний стан та перспективи розвитку різноукладних типів господарств у сільськогосподарському виробництві.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку країни незаперечним є той факт, що за роки аграрних трансформацій в Україні була зафіксована ціла низка негативних тенденцій у землекористуванні та сільськогосподарському виробництві країни у цілому. До таких тенденцій

можна віднести: зниження продуктивності рослинництва, різке скорочення поголів'я тварин, загострення екологічної ситуації в сфері землекористування причому по всіх категоріях господарств тощо [4].

Звичайно, зазначені негативні тенденції щодо розвитку сільськогосподарського виробництва характерні як для господарств суспільного, так і для господарств приватного сектору. Проте встановлено, що основним фактором зниження продуктивності рослинництва у господарствах населення за роки аграрних трансформацій був структурний фактор, зокрема, погіршення (з позицій продуктивності) структури посівів на орних землях, а також багаторічних плодово-ягідних насаджень. Зниження питомої продуктивності рослинництва у цих господарствах у результаті погіршення структури землекористування зумовлене на 75%, а падінням урожайності сільськогосподарських культур – на 25%. Слід зазначити, що у господарствах населення знижувалася врожайність лише сільськогосподарських культур, вирощуваних на орних землях. Продуктивність багаторічних плодово-ягідних насаджень, навпаки, зростала [14].

Натомість у сільськогосподарських підприємствах основною причиною падіння продуктивності рослинництва було зниження врожайності сільськогосподарських культур, на що вплинули як природно-кліматичні фактори, так і соціально-економічні чинники. Цим фактором зумовлено майже дві третини зниження питомої продуктивності рослинництва, а структурним фактором дещо більше однієї третини.

Розвиток тваринництва за роки аграрних трансформацій як у господарствах населення, так і у сільгоспідприємствах мав негативну тенденцію. У сільгоспідприємствах різко скоротилося поголів'я продуктивних тварин (від 3 до 12 разів), знизилася їх продуктивність (продуктивність корів, наприклад, зменшилась більш як на 40%, середньодобові прирости ваги на вирощуванні і відгодівлі великої рогатої худоби зменшилися на 40%, а свиней – на 45%). Обсяг виробництва тваринницької продукції зменшився майже у 5 разів. У господарствах населення також скоротилося поголів'я окремих видів тварин. Але виробництво тва-

ринницької продукції зменшилося лише на 11%, а середньодобові прирости ваги великої рогатої худоби і свиней вищі, більше ніж у чотири рази, ніж у сільськогосподарських підприємствах.

Від самого початку аграрних перетворень коли виник приватний сектор, що містив у собі особисті селянські та фермерські господарства, останні з яких впродовж значного періоду у більшості країн доводять свою конкурентоспроможність за умов ринкової економіки та залишаються пріоритетною організаційно-правовою формою. Відносно особистих господарств населення, даний тип господарювання є необхідний і виправданий у перехідний період розвитку країни, а щодо перспектив, то необхідно взяти до уваги, що для особистих господарств населення характерні деякі негативні прояви функціонування, у тому числі соціальні: завищена витрата робочої сили у розрахунку на одиницю виробленої продукції у цілому, у тому числі праці членів сімей підліткового віку, слабка технічна озброєність праці тощо. Разом з тим, вважаємо, що хоча особисті господарства населення і не можуть вважатися стратегічним напрямом для створення цивілізованого сільського господарства, проте вони є ланкою аграрного сектору економіки, що виявила у період реформування певні позитивні риси: це фактично єдина його ланка, яка не лише не зменшила обсягів виробництва, а як правило, збільшила. Особисті господарства населення України тепер виробляють близько 60% сільськогосподарської продукції; завдяки використанню резервів господарств населення змогли вижити селяни багатьох господарств і навіть цілих регіонів країни, коли державні і кооперативні підприємства практично припинили видачу заробітної і натуральної платні працівникам (1995–1999 роки); господарства населення на теперішній час є реальним сектором аграрної економіки, який найбільш готовий до поглиблення спеціалізації щодо виробництва високоякісної, екологічно чистої продукції.

Фермерські господарства за період з 2010 р., збільшили виробництво валової продукції у 9 разів від 1392,4 млн. грн. до 11965,8 млн. грн. (у порівняльних цінах 2010 р.). Частка у загальному обсязі сільськогосподарського виробництва також збільшилась від 0,8% до 8,3%. Це

наслідок зростання чисельності фермерських господарств та площ їхніх землекористувань. Відносно галузевої структури у валовій продукції основним залишається рослинництво, частка тваринництва значно менша.

Зазначені тенденції характерні як для України загалом, так і для території Херсонської області. Так, наприклад, тільки за період 2003–2013 рр. спостерігається зростання значення господарств населення у структурі виробництва продукції тваринництва. Попри нестачу кормів, що спостерігалась внаслідок незначного врожаю 2003 року, господарства населення знизили чисельність худоби та птиці на значно менші показники, ніж сільськогосподарські підприємства.

Зміна частки господарств різних типів у структурі утримання сільськогосподарських тварин, як підтверджують статистичні дані, що у структурі виробництва продукції тваринництва зростає частка господарств населення, які мають вже більше ніж 82% поголів'я в усіх видах тваринництва.

Цей взагалі позитивний момент є свідком економічної слабкості сільськогосподарських підприємств, їх вразливості в умовах нестачі кормів. Особливо це стосується свинарства, де частка господарств населення зросла з 74,3% до 90,43%. Причому зауважимо, що застосовуваний господарствами населення посівний матеріал, як правило, не відзначається високосортністю, а поголів'я тварин – високою породністю. Крім того, дотримуватися сівозмінних вимог їм практично не вдається, мінеральні добрива й засоби захисту рослин від хвороб і шкідників застосовуються епізодично. У сільськогосподарських підприємствах сортова якість насінневого матеріалу, а також породність худоби завжди були багатого вищі, ніж у господарствах населення. До 1990 р. вони загалом дотримувалися науково обґрунтованих сівозмін, широко впроваджували рекомендовані наукою системи застосування мінеральних добрив, захисту рослин від шкідників і хвороб, ветеринарного обслуговування тварин. Переважна більшість сільгоспробіт у рослинництві здійснювалася з використанням високопродуктивних комплексів машин. У тваринництві значну частину робіт також було механізовано [1].

Зазначимо, що для повного використання потенціалу врожайності вирощуваних сортів рослин і продуктивності порід утримуваних тварин замало виконувати весь перелік рекомендованих наукою агротехнічних і зоотехнічних заходів. Неабияке значення, як відомо, має проведення їх на належному рівні і вчасно.

Найбільш значним фактором мотивації виступають матеріальні фактори, а саме – додаткові доходи від ведення особистого господарства та забезпечення сім'ї продуктами харчування. Велике значення мають і нематеріальні фактори мотивації на працю в особистих господарствах населення, такі як самостійність організації виробництва, вільний графік роботи, можливість працювати у колі родини, організація відпочинку.

Разом з тим зауважимо, що у вирощуванні зернових культур провідне місце все ж таки належить сільськогосподарським підприємствам. Це зумовлено насамперед специфікою виробництва цієї продукції, зокрема необхідністю обробки великих площ землі та потребою у спеціалізованій техніці.

Натомість, провідне місце у вирощуванні картоплі та овочів належить господарствам населення, що зумовлено насамперед високим рівнем застосування ручної праці та тим фактом, що ці культури одночасно є основними продуктами харчування як для міського населення, так і сільських жителів з низьким рівнем доходів.

Аналіз комплексу агрокліматичних умов та суспільно-географічних чинників розвитку, дозволяє зробити висновок про домінування соціально-економічних передумов формування такої спеціалізації. Зокрема, визначними чинниками стала наявність відносно високої чисельності міського населення і зручність географічного положення відносно ринків збуту продукції.

Овочеві культури стали «товарною ознакою» сільськогосподарських товаровиробників Південного регіону.

Товарне виробництво баштанних культур зосереджено у Херсонській області зокрема у Голопристанському, Нововоронцовському, Новотроїцькому, Скадовському, Цюрупин-

ському районах. Така локалізація зумовлена сприятливими агрокліматичними умовами, вигідним географічним положенням (Нововоронцовський район) споживчим фактором.

Результати господарської діяльності у тваринництві за останні роки дають надію на успішне відродження цієї надзвичайно важливої галузі сільськогосподарського виробництва, адже що стосується тваринництва, то проблема виробництва продукції цієї галузі сільського господарства завжди була однією з першочергових у численних постановках, директивах, «продовольчих програмах» України [1].

Висновки. Отже, спеціалізація і інтенсивність виробництва продукції тваринництва господарствами населення характеризується сукупністю факторів, кожний з яких визначає ті або інші особливості виробництва окремих видів продукції тваринництва. До основних факторів відносимо: віддаленість від головного міста; природні й агрокліматичні умови і ресурси. Внаслідок дії зазначених факторів формується досить мозаїчна картина особливостей розвитку тваринництва у господарствах населення. Разом з тим, домінуючою умовою, на наш погляд, є віддаленість виробництва продукції окремих галузей тваринництва від міських поселень як фокусів розселення населення у регіоні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богадъорова Л.М. Становлення та функціонування сільського господарства Південного регіону України (на прикладі Херсонської області). Культура народів Причорномор'я. Научний журнал. Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского, межвузовский центр «Крым». № 167. 2009 С. 28–30.
2. Заячук М.Д. Геопросторова організація фермерського укладу України: монографія. Чернівці: Букрек, 2015. 520 с.
3. Мохненко А.С. Методологічні основи функціонування малих господарських формувань у сільському господарстві. Таврійський науковий вісник: збірник наукових праць. Херсон: Херсонський державний аграрний університет, 2008. № 56. С. 208 – 217.
4. Саркісов А. Особливості розвитку різних форм господарювання в АПК Херсонської області. Часопис соціально-економічної географії. 2009. С. 188–193.